

УДК 94(477)

Т. К. Лисак

МІСЦЕ СІМ'Ї БАНТИШІВ У РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНЩИНИ

У статті досліджено життя сім'ї Бантишів. Ця родина посіла значуще місце у заселенні та розвитку Слов'янщини з початку XVIII до початку XX століття. Тому нащадки повинні шанувати пам'ять про цих людей.

Ключові слова: Краєзнавство, рідний край, людські долі, поміщики, селяни, заселення, господарство, розвиток, спокута, пошана.

В статье исследована жизнь семьи Бантышей. Это семейство заняло значительное место в заселении и развитии Славянщины с начала XVIII до начала XX века. Поэтому потомки должны чтить память об этих людях.

Ключевые слова: Краеведение, родной край, человеческие судьбы, помещики, крестьяне, заселение, хозяйство, развитие, искупление, чествование.

The article investigates life of the Bantishi. This family played an important role in the settlement and development of Slavyanschina from early 18th to early 20th century. That's why descendants should revere their memory.

Key words: Local history, human fortunes, landlord class, peasants, settlement, housekeeping, development, atonement, celebration in honour.

Постановка⁴¹проблеми. Останнім часом неухильно зростає роль краєзнавства в навчальній та поза навчальній роботі. Конкретні знання про свій край все активніше включаються до курсів з історії України.

Нині значно розширилися межі краєзнавства. Вивчаються різноманітні аспекти життя краю в їх єдності. Одним із ключових напрямів досліджень і навчальних занять стає вивчення кон-

кретних людських долей, сімей, які внесли вагомий вклад у заселення та розвиток свого регіону. Зокрема, мова йде про сім'ю Бантишів.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема вивчення рідного краю – села Прелесне, що на Слов'янщині, та його засновників – сім'ї Бантишів досить актуальна. До її розв'язання докладали значних зусиль історики та краєзнавці. Фундатором історії села та сім'ї Бантишів є відомий історик Р. Д. Лях.. Він написав нарис з історії Прелесного, що увійшов до складу багатотомної історії міст і сіл Української РСР До-

нецька область [1]. О.О. Ковалевська доповнила свідчення спогадами сучасників [2]. Н. Р. Темірова проаналізувала економічні аспекти життя сім'ї Бантишів, В. П. Скрипник надрукував коротку біографію родини у довіднику «Історія Слов'янщини в особах» [4].

Мета статті. Дослідження історії життя сім'ї Бантишів, яка внесла вагомий вклад у заселення та розвиток Слов'янщини.

Вклад основного матеріалу. Сім'я Бантишів з'явилася на території нинішнього Слов'янського району 1718 року, коли Бантиш Василь Артемович, представник третьої лінії родовету Бантишів, одержав грамоту царя Петра Олексійовича, згідно з якою отримав землі на території Слобідської України.

Бантиші - вихідці з Молдавії, віддалені родичі молдавського правителя Кантеміра. А прізвище Бантиш з молдавської перекладається так: Бан - пан, а Тиш –прізвище.

Петро I за допомогу в турецькому поході дарував великі земельні ділянки в степових районах України, «рангові дачі», які не можна було продавати, дарувати, міняти. Після отримання Василем Артемовичем такого подарунку, землі довго ще не освоювалися і лише в 1768 році спадкоємець, відставний поручик Василь Васильович Бантиш (1740 – 1812 рр.), заснував слободу Веселу. Коли пан їхав сюди, то віз людей із своєї вотчини, що знаходилася в Курській губернії. По дорозі, зупиняючись на відпочинок у поміщиків, він вигравав у карти селян, міняв їх на собак, купував. Тому, коли приїхав, то привіз із собою кріпосних селян з різних регіонів із своїми народними звичаями, традиціями та обрядами. У слободі Веселій селилися й прийшли люди з різних регіонів України. Вони отримували на кілька років звільнення від податків і деяку допомогу на заведення господарства. Село зростало досить повільно. Воно забудовувалося на правому березі річки. Селяни ліпили хати з саману, вкривали їх очеретом або соломою. Пізніше Василь Васильович одружився і, за легендою, привіз сюди молоду вродливу воронезьку дворянку. Їй дуже сподобалася мальовнича місцевість в заплаві річки і в захопленні вона вигукнула: «Какая прелесть!». На честь коханої дружини поміщик перейменував слободу Веселу в село Прелесне.

Василь Васильович Бантиш багато уваги приділяв веденню господарства. Наприкінці XVIII століття в селі налічувалося 96 селянських господарств. За поміщиком було приписано 4 чоловіка і 1 жінка із «великоросійських» селян і 373 чоловіка і 380 жінок «малоросійських» селян. Крім нього декількома кріпосними душами володіли його дружина і донька Ліза. Йому

належало 4400 десятин землі, з яких 3000 десятин займала оранка, 880 – сінокіс, 20 – дров'яний ліс. На родючих землях вирощували колоскові та баштанні, займалися садівництвом. Тваринництво було представлене кінним заводом чистокровних англійських скакунів, вівчарством на 5000 голів, молочною худобою, бджільництвом. Великий успіх мало лісорозведення. З технічних виробництв у маєтку були 4 млини (1 - на річці Сухий Торець і 3 вітряні), що переробляли до 8000 пудів зерна на рік та цегляний завод, який щороку виробляв до 400 тис. цеглин. Василь Бантиш утримував шинок, мав винокурний завод.

На західній околиці села в 1770 році було збудовано дерев'яну церкву на честь Василя Великого, при якій діяла приходська школа, де дяк навчав грамоти кількох дітей. Першим учителем був М. О. Штихов, який навчав грамоти сільських дітей з 1790 року до втрати зору у 1817 році та залишив після себе добру пам'ять. Про це свідчить меморіальна дошка знайдена на місці шкільного приміщення збудованого 1883 року, яка тепер зберігається у сільському музеї.

Отже, Василь Васильович Бантиш – перший провідник дворянства Слов'янського повіту Харківської губернії, який чимало зробив для розвитку села і навколишньої території.

З першої половини XIX століття поміщицький маєток Прелесне належав сину підполковника В. В. Бантиша – поручику гвардії Федору Васильовичу та його дружині Ганні Антонівні Мерцаловій (дочці майора, поміщика Бахмутського повіту).

У селі було 98 дворів, в яких мешкали 353 чоловіка та 308 жінок. Під оранкою тепер знаходилося 1825 десятин (ще 120 десятин належало церкві). 1841 року цей маєток був віднесений до таких, що досягли найбільших успіхів в організації господарства.

1837 року у найкращій частині села був споруджений панський будинок у стилі класицизму з елементами історизму, з колонами і портиком, на 12 кімнат. Навколо нього був розбитий парк на площі 66 га, в якому було висаджено понад 120 порід дерев, кущів (рослини привозили із кримського Нікітського ботанічного саду та із саду засновника Харківського університету В. Н. Каразіна) та зроблено штучне озеро, що створювало особливий мікроклімат. Господарював у парку кріпак К. О. Олійник. На честь нього в парку був встановлений гранітний камінь, обтесаний, в людський зріст. На ньому надпис: «1858 – 1908 июня Александр Федорович Бантыш поставил этот камень на память садовнику Константину Осиповичу Олейнику пятьдесят лет трудившемуся при насаждении

парка в Прелестном». Парк зберігся до наших днів, але йому загрожує загибель.

У маєтку частим гостем був відомий російський письменник Г. П. Данилевський, автор історичних романів «Сожженная Москва», «Княжна Тараканова», збірника оповідань «Слобожане» та ін.. Поряд з віковими деревами зберігся будинок-флігель з порталом, в якому він жив. В автобіографічному романі «Девятый вал» Григорій Петрович описує життя в цьому маєтку, У нього був роман з дочкою Федора Васильовича Надією (1834 р. н.). Коли мати дівчини народила першу дитину, то віддала її годувальниці, а сама поїхала відпочити в Париж. Але немовля невдовзі померло, жінка повернулася назад і довго сумувала. А потім дала обітницю перед Богом - за свій гріх, другу дитину віддати в монастир. Дівчину з дитинства до цього готували. На озері був острів з альтанкою, де вона проводила багато часу на самоті, читала. Коли Григорій Петрович вперше приїхав до Бантиша, Надії було вже 17 років. Вони часто зустрічалися і покохали один одного. Батько був не проти їхнього шлюбу. Він сказав доньці, щоб вона виходила заміж, народжувала дітей і жила повноцінним життям. Вони були заручені і вже призначено день весілля. Коли про це дізналися в монастирі, то прислали монахиню з листом. Дівчина була їм потрібна, бо разом з нею вони втрачали її майно. Надія всю ніч проплакала, а на ранок поїхала в монастир. Пізніше Григорій Петрович одружився з іншою дівчиною.

Спадкоємцем цього маєтку став син Олександр (1828 р. н.).

Дочці Софії (1824 р. н.) відійшов в якості приданого маєток Софійське Бахмутського повіту (маєток і сьогодні знаходиться біля селища Камишеваха м. Краматорська).

Олександр Федорович Бантиш вступив до Царськосельського ліцею за протекцією І. В. Малиновського, Харківського губернатора, друга сім'ї. Після закінчення ліцею Олександр Федорович поступив на військову службу, а невдовзі вийшов у відставку в чині штабс-ротмістра. Він брав активну участь у громадському житті регіону: був головою Харківської губернської земської управи, членом Комісії з підготовки реформи щодо скасування кріпацтва. О. Ф. Бантиш та його кілька однодумців, зокрема, Харківський губернатор І. В. Малиновський, попереджали, що реформа матиме негативні наслідки і для поміщиків, і для селян. Після цього Бантиш відмовився від балотування в губернські провідники дворянства, хоча у нього б були на це непогані шанси.

На початку 1850 року церква почала занепадати й була перебудована Олександром Федоро-

вичем. Під неї підвели кам'яний фундамент і повністю перебрали всі стіни. Нова церква була освячена після ремонту 19 грудня 1860 року.

О. Ф. Бантиш разом із Г. П. Данилевським працювали над проектом Харківсько – Азовської залізниці. І саме їм ми маємо завдячувати, що проклали її через Слов'янськ. Станцію, що знаходиться неподалік Прелесного, назвали ім'ям поміщика – Бантишево.

1879 року у селі була відкрита початкова школа. А 1883 року – двокласне реальне училище з п'ятирічним .. строком навчання, яке утримувалося на кошти панської економії. У ньому навчалося 100-120 дітей, які здобували професію телеграфіста, бухгалтера, землеміра.

Пан Бантиш запросив до себе на роботу п'ятеро братів Заводовських із сім'ями. Так була започаткована велика родина Заводовських, вихідцем з якої був Іван Дмитрович Заводовський (1860 – 1939 рр). Він народився кріпосним поміщика і був ним ще три роки.

Помітивши кмітливість хлопчика, пан сказав: «Цього хлопця потрібно навчати азбуці...». Навчившись читати, Іванко часто сідав поряд з господарем і читав йому годинами. Вельможний поміщик полюбляв Івана за те, що він був здібним, розумним хлопчиком. Пізніше він послав навчатися хлопчика грамоті.

Іван Дмитрович все своє життя працював вчителем. Методикою його навчання були життєві приклади.

Заводовський І. Д. – перший вчитель, який отримав орден Леніна. Повертаючись із Москви з нагородою він захворів на запалення легенів й помер. Іван Дмитрович був доброю, відкритою, прямолінійною людиною. Пам'ятник вчителю Заводовському І. Д. і досі стоїть на шкільному подвір'ї села Прелесного.

Олександр Федорович та його дружина Ольга Борисівна виховували чотирьох синів: Івана, Василя, Антіоха та Федора.

Іван Олександрович (1856-1888 рр.) був похований у селі Прелесному. Його спадкоємець син Олександр (1876 р.н.) був есером, відстоював революційні перетворення в Росії. Добре ставився до селян. Його обрали першим головою сільської ради в Прелесному, а в 30-х роках розстріляли без суду і слідства.

Василь Олександрович (1858-03.05.1915 рр.) дійсний статський радник, закінчив Ризький політехнічний інститут, з 1890 по 1909 роки – провідник Ізюмського повітового дворянства. Був членом Державної Думи від Харківської губернії.

Антіох Олександрович (1859-05.05.1900 рр.) був Ізюмським провідником дворянства, його вбили, поховали в Прелесному.

Федір Олександрович – статський радник, камер-юнкер.

Сам Олександр Федорович Бантиш був звичайною, простою, доступною людиною. Поміщик постійно піклувався про добробут своїх селян. Цікавився кому потрібна яка допомога. Якщо, не дай бог, в якійсь сім'ї траплявся нещасний випадок із домашньою худобою, то він негайно надавав матеріальну допомогу. Усі бідні люди були взяті на облік і у разі потреби матеріальної допомоги вони її отримували. На Великдень, Різдво та інші релігійні свята кожна сім'я отримувала борошно, яйця, печені калачі, крашанки. На різдвяні свята діти отримували новорічні подарунки. Діти, які навчалися на відмінно, отримували від поміщика матеріальну допомогу на подальше навчання. Помер Олександр Федорович перед революцією. Він і його сини були поховані на території маєтку, у склепі з маленькими віконечками. На жаль ні склепу, ні останків сім'ї Бантишів не збереглося. За свідченням старожилів села, кістки валялися у підвалі й школярі могли брати їх без всякого дозволу. Збереглися лише надгробні плити з надписами. Можливо, настав час спокути і сьогодні необхідно провести розкопки, знайти останки шанованої сім'ї й заховати їх належним чином?

У маєтку в 30 роках минулого століття було облаштовано будинок відпочинку для працівників Донецької залізниці. З 1950 по 1959 роки працювала школа-інтернат для дітей-сиріт, а з 1960 року – піонерський табір, який з 1992 р. не працює. Майже 20 років пам'ятка історії та культури XVIII – XIX століть в запустінні. Поступово гине бездоглядний парк, заросло озером, потребують ремонту палац та флігель. Керівництво Слов'янського району неодноразово зверталось до Донецької залізниці, Міністер-

ства транспорту з проханням передати садибу в комунальну власність району або області. Тоді б її можна було об'єднати з Прелеснянським музеєм народної архітектури, побуту та дитячої творчості, який є філією Донецького обласного художнього музею

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті досліджено життя сім'ї Бантишів, яка посіла значуще місце у заселенні та розвитку Слов'янщини.

Вважаємо, що історія життя цієї родини та її вплив на розбудову регіону потребує подальшої популяризації, що буде сприяти вирішенню завдань соціальної адаптації молоді. Допоможе їм у формуванні готовності жити і працювати в своєму місті, краю, брати участь у їх розвитку, соціально-економічному і культурному оновленні, а не намагатися виїхати за кордон.

На нашу думку такий красномовний матеріал виховує у молоді почуття патріотизму, повагу до старших, національну гідність.

Досліджена тема є перспективною і потребує подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область. – К.: УРЕ, 1970. – С. 732-734.
2. Ковалевська О. О. Минуле та сучасне села Прелестне./Ольга Олегівна Ковалевська. – Історія України: Маловідомі імена, події, факти. Вип. 18 – Київ-Донецьк, 2001 – С. 193-197.
3. Російський державний архів стародавніх актів (РДАСА), ф. 1355, оп.1. спр. 1947, арк. 37, об. -38.
4. Скрипник В. П. Історія Слов'янщини в особах./Віктор Петрович Скрипник. - Слов'янськ : «Друкарський двір», 2011.- 239 с.